Turkish Studies *Historical Analysis*

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 947-964

DOI: 10.29228/TurkishStudies.38229

ISSN: 2667-5552

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 02.10.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 30.12.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (10.11.2019)-Referee 2 (30.12.2019)

This article was checked by intihal.net.

“BEZBOJNİK” DERGİSİ VE ATEİZM PROPAGANDASI*

Vefa KURBAN**

ÖZ

1917 Ekim Devrimi'nden sonra yönetimi ele geçiren Bolşevikler kendilerini ateist ilan ettiler ve tüm ülkede ateizm propagandası yapmaya başladılar. Yasalarla din ve devlet işlerini, aynı zamanda din ve eğitimi de birbirinden ayırdılar. Bu süreçte kiliseler, sinagoglar ve camiler toplu olarak kapatıldı, din adamları hapse atılarak ortadan kaldırılmaya çalışıldı. 1925 yılında “Savaşçı Allahsızlar Birliği” adı altında bir teşkilât kuruldu. Bu şekilde Komünist Parti toplumun dinî hayatı üzerine tekeli kurmuş oldu.

1922 yılında bütün basın ve yayını kontrol altında tutmak amacıyla Genel Edebiyat Komitesi kuruldu. Bu süreçte ülkeden beyin göçü gerçekleşti. Tüm ülkede din karşıtı yayınlar yapılmaya başladı. Bunların başında ise “Bezbojnik” (Allahsız) isimli gazete ve dergi geliyordu. “Bezbojnik” 1922-1941 yılları arasında ateizm propagandası yapmak ve din karşıtı düşünceleri savunmak amacıyla yayınlandı. Bu dergi ve gazete aynı zamanda Marksist ve Leninist düşünceleri de savunmakta idi. Bu tür yayınların devletin yürüttüğü güçlü ateizm propagandası doğrultusunda çok büyük etkisi vardı. Bundan dolayı da “Bezbojnik”in tirajının bazı zamanlarda 500 bini geçtiği de görülmektedir. Çalışmada Sovyetler Birliği'ndeki bu süreç ele alınmış ve din karşıtı yayınlardan olan “Bezbojnik” incelenmiştir. Çalışmanın amacı Sovyetler Birliği'nde din karşıtı çalışmaları ortaya koyup yayınları incelemektir. Çalışma, Azerbaycan Devlet Arşivi ve Mirza Fethali Ahundov adına kütüphane arşivlerinde yer alan Rusça ve Azerbaycan Türkçesinde yazılmış olan Sovyet yayınları incelenerek analiz yapma yöntemiyle hazırlanmıştır.

* Bu makale 27-30 Haziran 2019 tarihlerinde Üsküp Makedonya'da düzenlenen 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, E-posta: vefa_rzayeva@yahoo.com

---

Anahtar Kelimeler: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, İdeoloji, Bezbojnik Dergisi, Sovyet kimliği, Komünizm, Ateizm Propagandası

THE MAGAZINE “BEZBOZHNIK” (THE GODLESS) AND ATHEISM PROPAGANDA

ABSTRACT

Coming to power after the October Revolution of 1917, the Bolsheviks declared themselves atheists and they started to propagate atheism over the whole country. In that period they issued a law separating religion from education and the state. Within that period, churches, synagogues and mosques were closed collectively and the clergymen were neutralised through imprisonment. Anti-religious propaganda began. In 1925, an organization called "League of Militant Atheists" was established. In this way, the Communist Party established a monopoly on the religious life of the society.

In 1922, Main Administration for Literary and Publishing Affairs was established to keep all the press and publications under control. In the meantime, the country experienced brain drain. Anti-religious publications began to be published throughout the country. The most prominent of these was the newspaper and magazine called "Bezbozhnik" (The Godless). It was published between 1922-1941 in order to make atheism propaganda and defend anti-religious ideas. It also advocated Marxist and Leninist ideas. Such publications had a profound influence in line with the strong propaganda of atheism carried out by the state. Therefore, it is seen that the circulation of the magazine sometimes exceeded 500,000. In this study, this period in the history of the Soviet Union was discussed and "Bezbozhnik", which used to be one of the anti-religious publications, was analysed. The aim of this study is to introduce and analyse anti-religious studies and publications in the Soviet Union. The study will be conducted through method of analysis and by examining the Soviet publications written in Russian and Azerbaijani Turkish in the Azerbaijan State Archive and in the state library archives.

STRUCTURED ABSTRACT

Coming to power after the establishment of the Soviet Union, the Bolsheviks declared themselves atheists. They began to exercise control over the whole country by imposing criminal and administrative sanctions on religious belief. In 1918, they issued a law separating religion from education and the state. Within that period, churches, synagogues and mosques were closed collectively and the clergymen were neutralised through imprisonment. Anti-religious propaganda began. In 1925, an organization called "League of Militant Atheists" was established. In this way, the Communist Party established a monopoly on the religious life of the society.

In 1922, Main Administration for Literary and Publishing Affairs was established to keep all the press and publications under control. In the meantime, the country experienced brain drain. Anti-religious publications began to be published throughout the country. The most prominent of these was the newspaper and magazine called "Bezbozhnik" (The Godless). It was published between 1922-1941 in order to make atheism propaganda and defend anti-religious ideas. It also advocated Marxist and Leninist ideas. Such publications had a profound influence in line with the strong propaganda of atheism carried out by the state. Therefore, it is seen that the circulation of the magazine sometimes exceeded 500,000. In this study, this period in the history of the Soviet Union was discussed and "Bezbozhnik", which used to be one of the anti-religious publications, was analysed.

The aim of this study is to introduce and analyse anti-religious studies and publications in the Soviet Union.

The study will be conducted through method of analysis and by examining the Soviet publications written in Russian and Azerbaijani Turkish in the Azerbaijan State Archive and in the state library archives.

In conclusion, after the Bolsheviks came into power, they began to propagate atheism because they saw religion as a political threat and declared themselves atheists. Atheism studies continued to be conducted intensively throughout the country after the establishment of the USSR. The continuation of these activities was supported by periodicals. One of the magazines published with this aim was "Bezbozhnik". This magazine was also published in different languages in different republics of the USSR. However, anti-religious activities continued even during the times when religion ceased to be a political threat. At that time, religion was considered "backwardness".

Although 1936 Constitution of the Soviet Union promised freedom of religion and conscience, religious repression continued intensely until World War II.

During the Khrushchev period, Stalin's moderate religious policy was criticized along with the other policies he had pursued since World War II. This attitude of Khrushchev led to a new policy of repression against the Russian Orthodox Church. At the meeting of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union held on July 7, 1954, the issue of the increasing popularity of churches and religious organizations among young people came to the agenda and a call was made to start a struggle against religions. In order to reduce the influence of the monthly Journal of the Moscow Patriarchate, Orthodox Bulletin and Brotherhood Bulletins, it was decided to increase anti-religious publications. As a result of these decisions, the annual circulation of anti-religious magazines and brochures increased to 800.000 copies (Dualı, 2014: 203-206).

Khrushchev demanded that the party members would accelerate their activities in this direction by suggesting that the country would change to Communism in twenty years. In this sense, setting out from the Marx's claim that the road to Communism passes through atheism, Khrushchev believed that religion should be completely erased from social life. According to Marx, if religion is deprived of financial support,

it will perish on its own. Being in serious struggle with the supporters of Stalinism in the Communist Party, Khrushchev needed the support of all the segments of the society in order to make his political stance dominant. Therefore, as of 1955, some flexibility was observed in Khrushchev's church policy. During this period, closure of churches was less common and the number of the clergy increased. Again in 1955, albeit informally, 37 churches were approved to be opened and 4 new churches were also built. Within the same period, hundreds of clergy who had been imprisoned since the 1930s and exiled to Siberia gained their freedom (Dualı, 2014: 203-206).

During the Brezhnev period, there was no religious innovation in the country. Thus, the anti-religious ideology of communism remained as atheism.

1977 Constitution of the Soviet Union stated that "the citizens of the USSR are equal regardless of religion, race, nationality and gender" (Dualı, 2014: 225-228).

It is understood that the anti-religious practices that started with Lenin were later carried out in the time of such leaders as Stalin, Khrushchev, Brezhnev, Andropov, Chernenko and Gorbachev, and each of them carried out anti-religious activities by using their own method (Babataev, 2018: 87-98).

The pressure of atheism in the country disappeared only during the periods of perestroika and glasnost and the citizens of the USSR gained freedom of religion and conscience (Furman, 2019:7-17).

Keywords: Union of Soviet Socialist Republics, İdeology, The Magazine "Bezbozhnik", Soviet Identity, Communism, Atheism Propaganda

Giriş

1917 yılı Ekim Devrimi ile Çar II. Nikola tahttan indirildi ve Bolşevikler iktidara geldiler. Bolşevikler sosyalist bir toplumun kurulması yönünde çalışmalara başladılar ve kendilerini ateist ilan ettiler. Bu süreçte önemli kademelerden birisi de din karşıtı mücadele idi. Bolşevikler dinî inanç üzerine cezai ve idari yaptırım uygulayarak baskı kurmaya başladılar. 1918 yılında dini, eğitimden ve devletten ayıran bir kanun yayınladılar. Belli olduğu üzere, Lenin, Marksist ideolojinin etkisindeydi (Kirillov,2012:488). Marksist-Leninist Partinin dünya görüşü ise Diyalektik Materyalizmdi (Stalin,1992:7). Ayrıca bir de Engels'in ve onun din ile ilgili fikirlerinin de Lenin'in görüşlerinin oluşmasında etkisi olmuştu. Engels, sınıfsal zıtlıklar ve hâkimiyet üzerine kurulmuş olan mevcut toplum düzeninin, insanî münasebetlerde sadece insanî duygulara dayalı olması gereken bir yapıya zarar verdiğini belirtir. Dolayısıyla, Engels'e göre, toplumsal yapının müdahalesiyle körelmiş olan bu duyguların, dinî seviyeye yükseltilmelerinin de bir manası olmamaktadır (Aydeniz,2010:69).

Devrim sonrasında Bolşevikler Rusya'nın tüm halklarına, dilde, dinde ve kültürde özgürlük vaatlerinde bulunmuşlardı. Özgürlük vaat edilenler arasında tüm dinlerden inananlar vardı. 2 Kasım 1917 tarihinde Komünist Parti beyanname yayınladı. Ve bu beyannamede Milletler Politikasını dört madde şeklinde belirledi. Maddeler aşağıdaki şekildedir:

- 1.Rusya halklarına eşitlik ve yönetim hakkı verilmesi

2. Birlikteki halklara istediklerinde birlikten ayrılma ve bağımsız devlet kurma hakkının verilmesi

3. Tüm ayrıcalıklar ile dinî ve milli meselelerde baskının kaldırılması

4. Birlikte yaşayan milli azınlıkların bağımsız bir şekilde gelişimine olanak verilmesi

Bu maddeler Komünist Parti tarafından daha sonra geri alınmamıştır, ancak Sovyetlerin güçlenmesi ile birlikte Milletler Politikası konusunda bazı değişikliklere gidilmiştir. SSCB dâhilinde kendi geleceği hususunda bizzat karar verme hakkı ise tamamen hayali bir durumdu (Temir, 1976:1305-1306).

Bolşevikler 1917 yılı 5 Kasım tarihinde “Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi”ni, 3 Aralık 1917’de ise “Rusya ve Doğunun Tüm Müslüman Emekçilerine” başlıklı çağrıyla yayınladılar.

“...Camileri, minberleri, inanç, örf ve adetleri Rusya Çarları ve zorbaları tarafından hiçe sayılıp ayakaltında ezilen sizler..., Bundan böyle inançlarınız, örf ve adetleriniz, milli kültür yapılarınız dokunulmaz ilan ediliyor. Milli hayatınızı dilediğiniz biçimde, serbestçe kurunuz. Bu sizin kutsal hakkınızdır. Gerek sizin haklarınızı, gerekse Rusya’da yaşayan tüm milletlerin haklarını devrim ve devrim organları olan İşçi, Asker ve Köylü delegeleri Sovyetleri bütün gücü ile korumaktadır...” (Tellal, 2001:107-108).

Bakıldığında bu bildiri Sovyet yönetiminin Çarlık rejiminden farklı olarak, bu bölgede yaşayan Müslümanların ulusal ve dinsel kimliklerini kabul etmeleri ile ilgili bir kanıt niteliği taşımıştır. Bunun altında yatan sebep ise devrim sonrasında ortaya çıkan karışık ve anarşik durumdan oldukça güçlü bir devlet olarak çıkabilme stratejisiydi (Tombak, 2011:360).

Aslında Sovyetlerin uygulama alanına koydukları strateji incelenirken stratejik gayelerin tayin edilerek bunların elde edilmesinde kimliklerin belirleyici davranışsal nedenler ortaya koydukları anlaşılmaktadır. Kimlikler ve itikatlar menfaatlerin belirlenme güdüsünü temin etmektedir. “Ulusal çıkarlar devlet-toplum bileşik yapılarının-fiziksel olarak varlığını devam ettirme, özerklik, ekonomik refah ve kolektif özsaygı-olarak belirlenen dört ihtiyaçtan oluşan - nesnel- çıkarlarıdır”. Kimliklerin varlığını devam ettirmesi ise bu nesnel çıkarların elde edilmesi ile ilintilidir (Ergün, 2018:7).

18 Ocak 1918 tarihinde de Muskom Teşkilâtı kurulmuştur. Bu teşkilât Müslümanların iç işlerinden sorumlu bir komiserlikti. Muskom Teşkilâtı Stalin idaresindeki Milliyetler Halk Komiserliği olarak bilinen NARKOMNATS Teşkilâtına bağlanarak ülkedeki Müslümanları kontrol altında tutma amacına hizmet etmiştir (Tellal, 2001:107-108).

İki gün sonra 20 Ocak 1918 tarihinde ise “Din ve Vicdan Özgürlüğü Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. (Polat, 2000:123).

Bolşevikler tarafından kurulan genç Sovyet devleti öncelikle Rusya’ya daha sonra ise tüm dünyaya komünizmi getirmeyi amaç edindi. Ancak sadece bu değildi amaç, aynı zamanda insanlığı, onun düşüncesini de yeni toplumun kurulması için uygun hale getirmeyi de amaç edindi. Din ise Marks ve onun devamcıları için bu amaçlara ulaşılabilme yönünde ciddi bir engel teşkil ediyordu. Hatta Lenin yazmış olduğu bir makalelerinde “Sovyetler Birliği’nde din karşıtı mücadelenin ve propagandanın tüm ülkenin meselesi olması gerektiği” vurguluyordu. Lenin’in bu çalışması “Felsefi Vasiyet” olarak adlandırılmaktadır (Konyaev ve Artemev, 2013:1).

Sovyet politikaları içindeki bir başka önemli mesele ise alfabe değişikliğidir. 1939 yılında Latin alfabesinin yerine Kiril alfabesi kabul edilmiştir. Buradaki amaçlardan birisi de Müslümanların İslam medeniyetlerinden tamamen izole edilmesi olarak açıklanabilir. Baymirza Hayit ise Sovyet

Rusların formülünü Rus alfabesi + anadil yolu ile komünistleştirme = Ruslaştırma şeklinde ifade etmiştir (Tombak,2011:364).

Ateist toplum oluşturma sürecinde Komsomol Teşkilâtı'nın da payı büyüktü. 29 Ekim 1918 tarihinde Komsomol, yani, Komünist Gençler Teşkilâtı (Komünist Gençlik Birliği) olarak bilinen teşkilât kuruldu (İvanov, 2019). Teşkilât 1924 yılında V.İ.Lenin'in ölümünden sonra ona ithafen Lenin Komünist Gençler Teşkilâtı olarak isim değiştirdi (Komsomol,2019).

Komünistler, Komünizmin geleceğini, Komünist Gençler Birliği (Komsomol) teşkilâtına bağlamışlardır. Komsomol Teşkilâtı, on dört ile yirmi üç yaş arasındaki hem erkek hem kızlardan oluşan gençlerin kurdukları bir teşkilâtı. Bu teşkilâtın altı milyon civarında üyesi bulunuyordu. Hem işçi hem de köylü çocukları ile genç işçi ve köylüler komsomol teşkilâtına üye olabilirlerdi. Bunların dışında kalan çocuk ve gençler için birilerinin referans olmaları ve belirli bir tecrübeye sahip olmaları talep edilmekteydi (Gürkan,2019).

Komsomol Teşkilâtına üye olanlar tam anlamıyla bir Marksist eğitime tâbi tutulurlar, hem sivil hem de sosyal alanlarda çalıştırılırlardı. Komsomol Teşkilâtında Marksist felsefeye iyi bir şekilde hâkim olan ve başarı sağlayan gençler, Komünist Partisi teşkilâtının ilk kademelerine kabul edilirdi. Komsomol Teşkilâtı kuruluşu ve yapısı itibariyle Komünist partiye benziyordu. Komsomol Teşkilâtının dışında bir de Oktobristler ve Öncüler (Pionerler) isimli iki gençlik teşkilâtı daha vardı. Oktobristler sekiz-on yaşlarındaki kız ve erkek çocuklarından, öncüler ise on-on altı yaşlardaki kız ve erkek çocuklardan oluşan teşkilâtlardı. Tabii ki bu teşkilâttaki çocuklar da "komsomol"dakiler gibi tam anlamıyla komünist terbiyesi alır ve bu şekilde de geleceğin gerçek komünistleri garanti edilmiş olurdu (Gürkan,2019). Yani, Sovyetler Birliği'ndeki eğitim sisteminin Komünist Parti'nin ilkeleri doğrultusunda tasarlandığını söylemek mümkündür.

SSCB'nin uygulama alanına koymuş olduğu rejim Marksizm'di. Marksizm, K. Marks ve F. Engels'in felsefi, iktisadî, siyasî ve sosyal sistemleridir. Marks, 19. yüzyıla hâkim olan, spiritualist felsefeye karşı Feuerbach ile başlayan maddiyatçı cereyanı işleyerek, geliştirmiştir. Marks, gerçekleşen her olayın altında gizli bulunan gerçek nedenlerin ortaya çıkarılması gereğine işaret eder. Tekniğin gelişmesiyle 19. yüzyıl Avrupa'sında, özellikle Fransa ve Almanya'daki işçilerin durumlarından edindiği intibalar, Marks'a sisteminin esasları konusunda ilham vermiştir. Hegel'in diyalektiği ile tecrübelerini birleştiren Marks, bilimsel Sosyalizmin, daha doğrusu komünizmin kurucusu olmuştur. F. Engels, Marks'ın fikir ve mesai arkadaşıdır ve bilhassa Marks'ın fikirlerinin tefsircisidir. Marks'ın sustuğu birçok yerlerde Engels' in sesi duyulmaktadır. Marks'tan önce sosyalizm ile proletarya birbirinden tamamen ayrı iki konu iken, Marks'ta bir ruh vücut gibi birleştirilmiş ve proletarya yepyeni bir ruha sahip olmuştur (Gürkan,2019).

1918 yılı Şubat ayı itibariyle Patrik Tihon ülkenin durumundan dolayı üzüntülü olduğunu belirterek 2 adet bildiri yayınlamıştı.

İlk bildiri yönetimin Almanya karşısında izlediği teslimiyetçi tutuma değinilmekte ve yönetim tarafından alınan kararlar eleştirilmekteydi. Nitekim 3 Mart 1918 tarihinde Almanya ile Brest Litovsk Antlaşması imzalanmış ve Rusya büyük ödünler vermişti. Patrik Tihon da bu antlaşmayı Rusya için yenilgi olarak görmüş ve bu durumun kabul edilemez olduğunu beyan etmişti. Patriğin bu bildirisini siyasete müdahale olarak algılayan Bolşevikler kiliseyi hedef alan saldırılara hız vermişti (Dualı, 2014: 98-100).

İkinci bildiri ise Çar II. Nikolay'ın 4 Temmuz 1918 tarihinde ailesi ile birlikte idam edilmesi hususunda idi. Tihon, Bolşevik yönetimini Çar'ın katledilmesinden dolayı ağır bir dille eleştirmişti. Patrik, ayrıca bu durumdan dolayı devrim karşıtı olarak algılanmaktan, hapse atılmaktan ve kurşuna dizilmekten de çekinmediğini açık bir şekilde ifade etmişti. Patrik Tihon'un Bolşeviklere yönelik

eleştirileri hükümet kanadını rahatsız etmiş ve hükümet 25 Kasım 1918 tarihinde Patrik'i ev hapsine mahkûm etmişti (Dualı, 2014: 98-100).

Sovyetler Birliği'nin hâkimiyetinin ilk yıllarında Tihon'un hapsi, durumun nereye gideceği hakkında bir fikir veremekteydi. 1922 yılında Lenin şöyle diyordu: “Ne kadar çok burjuvazi ve din adamını kurşuna dizersek o kadar iyi” (Konyaev ve Artemev, 2013:1).

Bolşevikler ise ortaya çıkan bu tür tepkilere rağmen din karşıtı propaganda yapmaya devam ediyorlardı. Sosyalist bir toplumun kurulması sürecinde “Ateist Bolşevikler” tarafından kiliseler toplu olarak kapatılıyor din adamları hapse atılarak ortadan kaldırılmaya çalışılıyordu. Bu süreçte açlıkla mücadele adı altında Merkezi Komite'nin 23 Şubat 1922 tarihli Genelgesine göre kiliselerden büyük miktarda değerli eşyaya el konuldu, Rus Ortodoks Kilisesi piskoposlarına karşı ise hukuki mücadeleye girildi. Patrik Tihon hapsedildi (Orlov vd,2013:377).

1922 yılında bütün basın ve yayını kontrol altında tutmak amacıyla “Glavlit” Genel Edebiyat Komitesi kuruldu (Blyum,2019). Tüm bunlar yaşanırken ülkeden beyin göçü de gerçekleşiyordu. Ağustos 1922'de Sovyetler Birliği'nden Sovyet yönetimini kabul etmeyen 160 bilim adamı ayrıldı. Onların arasında N.A.Berdyayev, S.N.Bulgakov, L.P. Karsavin, E.N.Trubetskoy, P.A.Sorokin, A.A.Kizevetter, S.L.Frank, N.O.Losski gibi önemli isimler de vardı. Bu olay tarihe “felsefe gemisi” olarak geçti (Vaksberg,1999:163-164).

1925 yılında “Savaşçı Allahsızlar Birliği” adı altında bir teşkilât kuruldu. Komünist Parti toplumun dinî hayatı üzerine tekeline kurmuş oldu (Kirillov,2012:488). Görünen o ki, din karşıtı mücadele sosyalizm uğruna mücadeleye dönüşmüştü (Orlov vd,2013:377).

Din Karşıtı Kampanyalar

Sovyetler Birliği dinin ortadan kaldırılmasını ideolojik bir hedef olarak kabul eden ilk devletti. Komünist rejim kilisenin mal varlığına el koydu, din ile dalga geçti, inananları taciz etmeye ve okullarda ateizm propagandası yapmaya başladı. Nitekim belli başlı dinlere yönelik eylemlerin yapılması devletin menfaatleri doğrultusunda kararlaştırılıyordu (Anti-religious campaigns, 2019).

1918-1920 yılları arasında tam da iç savaşın en yoğun olduğu dönemlerde din karşıtı mücadele de yoğun bir şekilde sürdürülmeye çalışılıyordu. Daha sonraki süreçte ise din karşıtı mücadele kansız, ancak planlı ve metodik bir şekilde sürdürülüyordu (Konyaev ve Artemev,2019:1).

1920 ve 1930'lardaki din karşıtı kampanyanın asıl hedefi Ortodoks Kilisesiydi (Furman,2012:7-17). Neredeyse tüm ruhban sınıfı ve inananlarının birçoğu vurularak öldürülmüş veya çalışma kamplarına gönderilmişti. Dinî okullar kapatılmış ve kilise yayınlarına yasaklar getirilmişti. 1939'lara gelindiğinde, toplam 50,000'den fazla kiliseden sadece 500 tanesi ayakta kalabilmişti (Anti-religious campaigns,2019).

Özellikle 1928 yılından sonra Sovyetlerin İslam'a yönelik politikaları da dikkat çekmeye başlar. Sovyet rejimi İslam dinini sadece dinsel değerleri ön planda tutan bir din olmaktan ziyade, siyaset ve adalet olgularını da kapsayan bir olgu içinde değerlendirerek, din üzerinde kurgulanan politikaları iki aşamada uygulamaya koymuştu. Birincisi, katı bir biçimde dinsizliği hedef alırken, ikincisi Müslüman azınlıkların benliklerini ifade eden “ulusal iradenin” ve “ulusal bilincin” yok edilmesi olarak belirlenmişti (Tombak,2011:359-361).

Sovyet yönetimi hem din eğitimini yok ediyor hem de camileri ortadan kaldırıyordu. Nitekim her caminin yanında yer alan medrese Sovyet yetkilileri tarafından kapatılıyordu (Tombak, 2011: 363).

19 Nisan 1925 tarihindeki Sovyetler Birliği Komünist Parti'nin kurultayında süreli yayınların ve din karşıtı faaliyetlerin artırılması yönünde kararlar alındı. 1929 yılındaki 2.kurultayda

ilan edilen ilk “Bezbojnaya pyatiletk” yani, “Allahsız beş yıllık”, devamında da 1932 yılından itibaren geçerli olacak olan 2. “Allahsız beş yıllık”ın amacı milyonlarca kişiden oluşan ateist organizasyonu yaratmak ve aynı zamanda inananların sayısını 1932 yılına kadar radikal bir şekilde azaltmak idi. Ancak bu 5 yıllık planlardan bir sonuç çıkmadı ve inananların sayısı azalma göstermedi (Vorontsov, 1983: 182).

1936 yılındaki Sovyet Anayasası ilk olarak din adamları dâhil, tüm vatandaşlara eşit haklar tanınmasıyla farklılık göstermekteydi. Anayasanın 10. bölümü “Vatandaşların temel hak ve sorumlulukları” başlığıyla ele alınmıştır ve Anayasanın 124. Maddesi vatandaşların vicdan hürriyetini temin etmek amacıyla SSCB içerisinde kiliselerin devletten ve okulların da kiliseden ayrıldığını vurgulamıştır. Anayasanın 124.madesi aşağıdaki şekildedir:

“Vatandaşların din ve vicdan özgürlüğünü sağlamak için SSCB’de kilise devletten ve okullar da kiliseden ayrılmıştır. Din ve inançlara ibadet özgürlüğü tanındığı gibi, din karşıtı propaganda yürütülmesine de olanak sağlamıştır” (Konstitutsiya, 1936).

Yeni Anayasa inançlı kitlelerde biraz umuda neden olmuşsa da beklenen özgürlük sadece anayasanın hükmü olarak kalmıştır. Ayrıca, bu anayasada bireyin din seçme özgürlüğünden bahsedilirken herhangi bir dinin propagandasını yasaklamakta, diğer taraftan din karşıtı propagandayı güvence altına almaktadır. 1936 Anayasası öz itibarıyla o güne kadar yapılan Sovyet Anayasalarına nispetle daha demokratik bir görünüm sağlasa da tam anlamıyla uygulanmamıştır (Dualı,2014:141).

Sovyetler Birliği’nin ilk yıllarında Komiserliğin yayınlamış olduğu “Jizin Natsiyonalnostey” (Ulusların Hayatı) adlı resmi gazete ve “Noviy Vostok” (Yeni Doğu), “Vostok” (Doğu) adlı dergiler, dinî konularla ilgili yazıların yayınlandığı ilk gazete ve dergiler olmuştur. Daha sonraki süreçte ise “Ateist”, “Bezbojnik”, “Antireligioznik” (Din Karşıtı) ve “Ateizm; voprosı i otvetı” (Ateizm; sorular ve cevaplar) gibi dergiler de yayınlanmıştır. Yine bu yayınlarla birlikte, Sovyetler Birliği’nde çıkarılan gazete ve dergilerin pek çoğunda ateizmle ilgili köşelerin olduğunu da görmek mümkündür. 1950 yılından itibaren ülkede İslam dini ile ilgili araştırmaların yapılması için Bilimler Akademisi’nde İlmi Ateizm Enstitüsü, üniversitelerin bünyesinde ise İlmi Ateizm Fakülteleri açılmıştır (Babataev, 2018: 87-98).

Anlaşıldığı üzere, Anayasadaki değişikliklerle ruhban sınıfına karşı uygulanan baskı azalmamış, tam tersine daha da artmıştır. Bunun nedenlerinden birisi ise 1937 yılı nüfus sayımında halkın belirli bir bölümünün inançlı olduğunu belirtmesi olmuştur. Bu bilgi Stalin’in isteği doğrultusunda ortaya çıkarılmaya çalışılmıştı. Nüfus sayımı sonuçları Stalin’i hayal kırıklığına uğrattığı için sonuçların açıklanması yasaklanmıştı. Bu sonuçlar 1991 yılında gün yüzüne çıkartılabilmektedir. Sonuçlara göre, 16 yaşından yukarı olmak kaydıyla eğitimsiz insanların %67’si Ortodoks inancına mensup olduklarını beyan etmişlerdir. Eğitimli insanlarda ise bu oran %79,2’ye çıkmaktadır (Dualı,2014:142-143).

Nazi Almanyası’nın 1941 yılında Sovyetler Birliği’ne saldırmasından sonra, Joseph Stalin savaş çalışmaları için vatanseverlerin desteğini yoğunlaştırmak amacıyla Rus Ortodoks Kilisesi’ni tekrar canlandırmıştı. 1957’ye gelindiğinde, yaklaşık 22,000 Rus Ortodoks kilisesi aktif hale gelmişti fakat 1959 yılında Nikita Hruşov Rus Ortodoks Kilisesine karşı kendi kampanyasını başlattı ve yaklaşık 12,000 kilisenin kapatılmasını destekledi. 1985’te 7,000’den az kilise aktif kalabilmişti. Kilise hiyerarşisindekiler hapse atılmış veya saf dışı kalmaya zorlanmıştı, yerlerine söz dinleyen uysal bir ruhban sınıfı getirilmişti ve bu rahiplerin çoğunun KGB ile bağları mevcuttu (Anti-religious campaigns,2019).

SSCB’nin her tarafında genç ateistlerin dernekleri oluşturuluyordu. 1931 yılı sonlarında bu derneklere 2 milyon kişi üye olmuştu. Yeri gelmişken şunu belirtmek gerekiyor ki, 1932 yılında

12,500 tirajla beş ciltlik “Dine ve Kiliseye Karşı” isimli kitabın ilk cildi yayınlandı. Bu eserin yazarı E.M.Yaroslavski idi. Devletin kendisi özel ateizm merkezlerinin, eğitim alanlarının kurulmasını istiyordu ve destekliyordu. Bu tür eğitim kurumlarından birisi hatta ilki olan üniversite Moskova’nın Rogojsko-Simonov eyaletinde açıldı. 1930 yılında Moskova’da “İşçilerin Din Karşıtı Üniversitesi”nin program ve materyallerinden oluşan bir kitap yayınlandı. Sadece merkezi hükümet, SSCB’nin tüm büyük şehirlerinde böyle bir üniversitenin kurulması için fon sağlayabilirdi. 1937’de yapılan nüfus sayımı, Sovyet toplumunda gerçekleşen bir tür dinî duyarlılık barometresi haline geldi. Stalin’in kişisel emri ile yapılan anketlere girilen dinî inançlarla ilgili sorular muazzam bilgi verdi: SSCB’nin okuma yazma bilmeyen 30 milyondan 16 yaş üzeri olanların %84’ü ya da 25 milyonu kendilerini inanan olarak tanımladı. Okuryazar olan 68.5 milyonluk nüfusun ise %45’i (ya da 30 milyon) kendisini inanan olarak tanımladı. Aslında bu rakamlar din ve Kilise’ye karşı mücadelenin başarısızlıklarını bariz bir şekilde ortaya koyuyordu. NKVD (Narodny Komissariat Vnutrennix Del-İç İşleri Halk Komiserliği), tüm mezheplerin dinî liderlerini "yok etmek" için büyük bir çaba harcamış olsa da, belirtilen hedeflere ulaşamadı (Propaganda,2019).

1941 yılı yazında II. Dünya Savaşı başladıktan sonra Savaşçı Allahsızlar Birliği’nin yayınları durdurulmuştu. Birlik ise neredeyse tüm faaliyetlerini durdurmuştu. 1947 yılında “bilimsel-ateistik bilgilerin” propagandası yeniden oluşturulan “Bilgi” teşkilâtına devredildi (Propaganda,2019).

II. Dünya Savaşı’ndan itibaren Stalin’in izlediği diğer politikalarla birlikte, Stalin’in ılımlı din politikası da eleştirildi. Hruşov’un bu tutumu Rus Ortodoks Kilisesine karşı yeni bir baskı politikasının önünün açılmasına neden oldu. 7 Temmuz 1954’te düzenlenen Sovyet Cumhuriyeti Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin toplantısında gençlerin kilise ve dinî organizasyonlara karşı duyulan rağbetinin artması konusu gündeme geldi ve bu toplantıda dinlere karşı mücadelenin başlatılması yönünde çağrı yapıldı. Aylık olarak yayınlanan Moskova Patrikliği Dergisi, Ortodoks Bülteni ve Kardeşlik Bültenlerinin etkisinin azaltılması için din karşıtı yayınların arttırılması kararlaştırıldı. Alınan bu kararlar sonucu din karşıtı dergi ve broşürlerin yıllık baskısı, 800 bin nüshaya kadar çoğaltıldı (Dualı,2014:203-206).

Hruşov yirmi yıl içerisinde ülkenin Komünizm düzenine geçeceği ile ilgili fikir öne sürerek, partililerin bu doğrultudaki faaliyetlerini hızlandırmalarını istemiştir. Bu anlamda Marks’ın Komünizme giden yol ateizmden geçer iddiasından yola çıkan Hruşov, dinin sosyal hayattan tamamen silinmesi gerektiğine inanmıştır. Marks’a göre din, maddi dayanaktan yoksun bırakıldığı takdirde kendi kendine yok olacaktır. Komünist Partisi içerisinde Stalinizm taraftarıyla ciddi mücadele içerisinde olan Hruşov, kendi politik çizgisini hâkim kılabilmek için toplumun tüm kesimlerinin desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu yüzden 1955’ten itibaren Hruşov’un kilise politikasında kısmen gevşeme yaşandığı gözlenmiştir. Bu süreçte kiliselerin kapatılması daha az yaşanırken, ruhban sayısında artış kaydedilmiştir. Yine 1955 yılı içerisinde gayri resmi de olsa 37 kilisenin açılmasına onay verilmiş ve 4 adet de yeni kilise yapılmıştır. Yine bu süreçte 1930’lu yıllardan beri tutuklu bulunan ve Sibiry’a sürgün edilen yüzlerce ruhban özgürlüğüne kavuşmuştur (Dualı,2014:203-206).

Brejnev döneminde ülkede din açısından bir yenilik yaşanmamıştır. Nitekim komünizmin din karşıtı ideolojisi ateizm olarak kalmıştır.

1977 yılı SSCB Anayasası da “SSCB vatandaşları din, ırk, milliyet ve cinsiyet gösterilmeksizin eşittir” demektedir (Dualı,2014:225-228).

Lenin ile birlikte başlayan din karşıtı çalışmaların daha sonra Stalin, Hruşov, Brejnev, Andropov, Çernenko ve en son Gorbaçov gibi yöneticilerin iktidarda bulundukları süreçlerde sürdürüldüğü ve her birisinin kendisine özgü bir yöntem kullanarak din karşıtı faaliyetlerde bulunduğunu anlaşılmaktadır (Babataev,2018: 87-98).

Ülkedeki ateizm baskısı ise ancak perestroyka ve glasnost dönemlerinde ortadan kalktı ve SSCB vatandaşları din ve vicdan özgürlüğüne kavuştu (Furman,2019:7-17).

Bezbojnik

Yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere, Sovyet yönetimi ilk etapta antidin propagandalara önem veriyordu. Bu propaganda hem çocuklar hem de büyükler arasında yapıyordu. İhtilalin ilk yirmi yılında devlet kilise ile mücadeleyi ideolojik bir kurumla mücadele şeklinde sürdürdü. Çünkü “iki rakip ideoloji bir arada olamazlardı”. “Komünizm ise sosyalizm şeklinde bile olsa aynı şekilde din gibi yalnızca seküler bir eskatologyadır” diyor din bilimci ve siyaset bilimci Mariya Mçedlova (Konyaev ve Artemev,2019:1).

Din ile mücadele yönünde ilk adımlar 1920’lerin başlarında atılmaya başlamıştı. Sovyet okullarında dinin ortaya çıkışı ile ilgili “gerçekler” anlatılmaya başlamıştı. Aynı zamanda Sovyet devletinin dine ve kiliseye karşı olan bakışı da bu okullarda anlatılıyordu. 1930 yılında enstitü ve akademilerde din karşıtı bölümler oluşturuluyordu. Buradaki asıl görev ateizm, serbest düşünce, dinî önyargılar ile ilgili çalışmalar yapmaktı (Konyaev ve Artemev,2019:1).

1922 yılından itibaren “Bezbojnik” dergisi yayınlanmaya başlamıştı ve çok kısa süre içerisinde bu derginin etrafında çok sayıda okur ve muhabir ağı toplanmıştı. Bu dergi 21 Aralık 1922 yılından 22 Temmuz 1941 yılına kadar Moskova’da neşir olunmuştur. Derginin baş editörü Yemelyan Yaroslavski idi. (Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi,1981:89-90).¹ 1924 yılı Ağustos ayında ise Moskova’da “Bezbojnik” Gazetesi Dostları Cemiyeti kuruldu. Bezbojnik” Gazetesi Dostları Cemiyeti’nin ilk kurultayı 1925 yılı Nisan ayında toplandı ve bu kurultayda Ateistler Birliği ya da Allahsızlar Birliği olarak adlandırılan cemiyetin oluşturulması yönünde karar alındı (Propaganda,2019). Nisan 1925’te cemiyetin I.Kurultayında “Allahsızlar İttifakı”nın kurulması kararlaştırıldı. Bu ittifakın en önemli şiarları “Allahsızlıktan Komünizme” ve “Dine karşı mücadele sosyalizm için mücadeledir” şeklindeydi. İttifak daha sonra “Antireligioznik” isimli aylık dergi de yayınlamaya başladı. (Sabiroğlu,2015).

Bezbojnik’te dini eleştiren hikâyeler, şiirler, “bilimsel” söyleşiler (örn: insanın yaratılışı ile ilgili) (Frelov,1926:4-7), kadın hakları, Lenin ve Stalin’in propagandası ve diğer konuların ele alındığı görülmektedir.

¹ Yemelyan Mihayloviç Yaroslavski (asıl ismi Gubelman Miney İsrailoviç) 03.03.1878-04.12.1943 yılları arasında yaşamıştır. Moskova, Komünist Partisi üyesi, tarihçi. 1939 yılında SSCB Bilimler Akademisinde görev almıştır. 1901 yılında Berlin ve Paris’te “İskra” gazetesinin muhabirliğini yapmış, Brest Anlaşması imzalanırken “sol komünistlere” katılmıştır. 1923’te Bakü’ye gitmiştir. “Bakinski Raboçi”, ve “Pravda” gazetelerinde Azerbaycan hakkında makaleler yayınlamıştır. Öldüğünde Kızıl Meydan’da Kremlin duvarları yanında defnedilmiştir. (Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi,1981: 89-90).

Resim 1: Bezbojnik, 1926 Ocak, No:2, s.4.

N.A.Frelov'un Bilimsel Söyleşişi

“İnsan maymuna benziyor mu?”

Bezbojnik’te dikkat çeken en önemli vurgunun “*Din aleyhine mücadele, aslında sosyalizm uğruna mücadeledir*” olduğunu söylemek mümkündür (Dublinski,1931:2-3).

Bezbojnik’in Türkçe versiyonu olan “Allahsız”dan bir alıntı aşağıdaki şekildedir:

“Lenin ve Din Hakkında

Önceleri “Herkes kendi derdini çeksin. Allah herkese yardım eder” deniyordu. Bu durum ne kadar bedbahtlıklara neden oluyordu. Biz ise şöyle diyoruz: “Herkes herkesin yolunda çalışmalı. Allahsız da idare ederiz” (Allahsız,1932,No1).

Resim 2: Bezbojnik,1932,No1, s.3.

Bezbojnik’in Azerbaycan’da yayınlanan versiyonu olan Allahsız’da yer alan bu karikatürün altında “*Beni neden dövüyorsunuz?*” başlıklı satirik yazı dikkat çekmektedir.

“A mollalar beni neden dövüyorsunuz? Yoksa benden korkuyor musunuz? Yoksa akıllı cemaatin kulağına birkaç kelime fısıldayacağımdan mı korkuyorsunuz? Yoksa cemaatin gözünü açıp bazı işlerden haberdar olacağından mı korkuyorsunuz? (Molla Nasrettin, 1906:28 Nisan).

A.Manvelov, “Lenin Din Hakkında” başlıklı makalesinde aşağıdakileri ifade etmiştir:

Büyük proletarya devrimcisi olan Vladimir İliç dünyada halkların daha güzel hayat elde etmesi için devrim yolunu göstermiştir. Bırakın ahiret ruhaniler ve burjuva müminlere nasip olsun. Proletarya sınıfı baskıyı ortadan kaldırıp dünyada hayali değil, gerçek cennet yaratacaktır. Bunu proletarya sınıfı Lenin’in gösterdiği yol ile yaratacaktır” (Manvelov, 1993:No1).

Dergideki ara başlıklardan bazıları dikkat çekicidir. Örneğin, “Din afyondur”, K.Marks’ın bu sözleri bir ara başlık olarak kullanılmıştır. Devamında ise Lenin’in yazmış olduğu: “Din halk için bir afyondur. Bu sözler Marksizm’in dine dair dünya görüşünü esasen teşkil etmektedir. Marksizm, bütün dinler ve dinî teşkilâtları işçi sınıfını daima istismar etmek ve aldatmak için kullanılan burjuva irtica organı olarak görür” ifadeleri yer almaktadır (Dublinski, 1931:2-3).

Marks’ın dediği “dini eleştirmek, diğer eleştirilerin temelidir” ifadesi de “Allahsız” da dikkat çekmektedir (Allahsız, 1932:1-6).

Ayrıca, Bezbojnik’te karikatürler de dikkat çekmektedir. Örneğin Bezbojnik’in bir sayısında Tsiganko’nun bir resminin altında “İnancın sembolü” yazısı yer almaktadır. Bu yazıda aslında inancın sembolünün para olduğu vurgulanmaktadır.

Resim 3: Bezbojnik, 1926 Ocak, No:2, s.14.

Bezbojnik’in bir diğer sayısının kapağında “Tanrı-Kasadır” ifadeleri dikkat çekmektedir. Bu sayıdaki başlıklarda dikkat çekenlerden bir tanesi de “Tanrı-sermayenin gerçek hizmetlisidir” (Bezbojnik, 1926:6).

Resim 4: Bezbojnik, 1926, No:6, kapak sayfası.

Bezbojnik, tüm dinleri eleştirmektedir. Örneğin, Bezbojnik’in 1926 yılı 7 numaralı sayısında “Нас” başlıklı yazı dikkat çekmektedir.

Yazı V.N. Dobryanskiy tarafından yazılmıştır. Dobryanskiy öncelikle Mekke ve Medine’nin Müslüman dünyası için kutsal bir yer olduğunu vurguladıktan sonra, aslında Hacca gitmenin hiç de güvenli olmadığını belirtiyor. Makale özet halinde verilecek olursa: “Köklü bir geleneğe göre Hacca gidenler her ihtimale karşı evlerinde vasiyetnamelerini bırakırlar. Ve bu da boşuna değildir. Çünkü ziyaret antihijyen bir ortamda gerçekleştiriliyor (örneğin: Muhammed’in yüzüğünün düştüğü düşünülen “Bi’ru Hatem” namıyla bilinen kuyudan su içmek gibi). Buradaki epidemik hastalıklardan dolayı da hacı adayları mezara gidiyor”. Dobryanskiy kötü seyahat şartlarının da ölümlere neden olduğunu vurguluyor. Örneğin 1924 yılında en az beş kişiden birisinin Hacca giderken yollarda öldüğünü belirtiyor. Dobryanskiy daha sonra alaycı bir şekilde “Fakat Hac sırasında hayatını kaybedenler cennete gidiyor” ifadelerini kullanıyor. Dobryanskiy aslında Hac meselesinin arkasında büyük paralar döndüğünü de vurgularken “Hacıların soygunu ise çok sistemli ve ciddi düşünülmüş bir şekilde gerçekleştiriliyor. “Tecrübeli” bir rehberle ihtiyaç doğuyor ve bu rehberlerin her birisi de kendi grubu ile ilgileniyor. Bazıları Fars, bazıları Türk, bazıları da Hindistanlı hacılara hizmet ediyor” ifadelerini kullanmıştır.

Resim 5: Bezbojnik, 1927, No:7, s.10.

Din aleyhinde propaganda yapılırken üzerinde durulan konulardan birisi de sağlık konusudur. Bir örnek verilecek olursa, Bezbojnik'in bir sayısında V.Rojtsın'ın "Din ve Epidemya" başlıklı yazısı dikkat çekmektedir.

Rojtsın Hindistan'a ait bazı resimlerin altına açıklamalar yaparak özetle aşağıdakileri vurgulamıştır: "Hindistan'da fakirlerin cesetleri temiz sayılan Ganj nehrinin sularına bırakılıyor. Zenginlerin cesetleri ise resimde de görüldüğü gibi suya daldırılıyor. Basitçe söylemek gerekirse, bu cesetler enfeksiyon hastalıklara neden olacak şekilde nehirde ısıtılıyor. İkinci resim cesetler yakılmadan önceki hazırlık aşamasını anlatır. Bir diğer resimde ise yüzü kapalı olan dul kadın ateşi yakıyor. Eskiden Hindistan'ın her tarafında eşleri ölen dul kadınlar eşleri ile birlikte yakılırdı, şimdi ise bu gelenek sadece ücra köşelerde uygulanmaktadır. "Tanrı'nın birleştirdiğini insanlar ayıramaz" fikri ile.

Resim 6: Bezbojnik, 1926 Haziran, No:11, s.9.

“Bezbojnik”in “Allahsız” ismi ile Azerbaycan’da Türkçe olarak yayınlanan 1930 yılı A-53 numaralı sayısında N. Amosov’un “Allahsız çocuklar yetiştirmek uğruna” başlıklı yazı dikkat çekmektedir. Burada “Bizim her şeyden önce vücut olarak sağlıklı ve güçlü mübarizlere ihtiyacımız vardır. Din bunu sağlayabilir mi? Hiçbir zaman. Tam tersi din bize büyük zararlar veriyor”, “Din zalimlerin yardımına koşuyor” (Amosov, 1930).

Derginin Türkçe olarak yayınlanan bir başka sayısında “Yerde hayatın başlaması, İlkel hayvanlar” başlıklı yazı dikkat çekmektedir. Burada canlıların ilk olarak nasıl ortaya çıktıkları konusu “bilimsel” bir şekilde açıklanmaya çalışılmaktadır.” (Allahsız, 1929).

“Bezbojnik”in ilk sayıları 15 bin nüsha olarak yayınlandı. Daha sonra ise bu sayı büyük oranda arttırıldı. 1 Nisan 1924’te artık 50 bin nüsha yayınlanıyordu. 1 Kasım tarihinde ise bu sayı artık 210 bine ulaşmıştı. 1931 yılında ise “Bezbojnik”in 500 bin nüsha olarak yayınlandığı bilinmektedir (Firsov, 2019).

Resim 7: M.V.Bulavin, “Savaşçı Allahsızlar Birliği”,
<https://birdinflight.com/ru/vdohnovenie/resursy/20180103-bezbozhnik.html>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).

Sonuç

Dini siyasi bir tehlike olarak gören ve kendilerini ateist olarak tanımlayan Bolşevikler, iktidara gelmeleriyle birlikte ateizm propagandasını başlattılar. SSCB kurulduktan sonra ateizm çalışmaları, tüm ülkede süreli yayınlarla da desteklenerek yoğun bir şekilde sürdürüldü. Bu amaçla yayınlanan dergilerden biri de “Bezbojnik” idi. Bezbojnik 1922-1941 yılları arasında SSCB’nin farklı cumhuriyetlerinde ve farklı dillerde yayın hayatına devam etti. Din, siyasi bir tehlike olmaktan çıktığı dönemlerde bile “gericilik” kabul edilerek din aleyhtarı faaliyetler sürdürüldü.

1936 yılında kabul edilen Sovyet Anayasası Sovyet vatandaşlarına din ve vicdan özgürlüğü vadedyordu. Buna rağmen ülkede bu özgürlükler yaşanmadı. Hatta II. Dünya Savaşı’na kadar ateist baskı yoğun bir şekilde sürdürülmeye devam etti. II. Dünya Savaşı yıllarında bu baskının ortadan kalktığı gözlemlenirken, savaştan sonra durum yine değişti.

II. Dünya Savaşı’nın bitişiyle dine ve din adamlarına ihtiyaç kalmamıştı. Stalin’in yerine Merkezi Komitenin başına geçen Hruşov dine yönelik baskıyı tekrar canlandırırsa da gevşeme dikkat çekmiştir. Bununla beraber din karşıtı yayınlarda artış gözlemlenmiştir.

Devam eden yıllarda “Komünizme giden yolun ateizmden geçtiği” fikri pekiştirilmeye devam edildi. Sovyetler Birliği Merkezi Komite Başkanlarından olan Brejnev, Andropov, Çernenko ve nihayet Gorbaçov dönemlerinde de bu baskı sürdürülmüş, Sovyet halkı sadece Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecinde dini özgürlüklerine kavuşabilmiştir.

Düşünce ve vicdan özgürlüğü, ancak Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra tam anlamıyla yaşanabilmiştir.

KAYNAKÇA

Süreli Yayınlar

Allahsız (1932). Ocak, No1/6.

Bezbojnik (1932). Ocak, No1 (6).

“Yerde hayatın başlaması” (1929). Allahsız.

Amosov N.(1930). “Allahsız çocuklar yetiştirmek uğruna”, Allahsız.

Dublinski İ.,(1931). “Din Halkın Tiryakisidir”,Allahsız,,Eylül-Ekim, No:2-3.

Manvelov A., (1933). “Lenin Din Baresinde”, Bezbojnik, No1 (3).

Bezbojnik (1927). No:7, s.10.

Bezbojnik (1926). No:6.

Bezbojnik (1926). Ocak, No:2, s.14.

Bezbojnik (1926). Haziran, No:11, s.9.

N.A.Frelov (1926).“Pohoj li Čelovek Na Obezyanu?” Bezbojnik, No:2, s.4-7.

Kitaplar

Alekseev V.A.,(1992). “Şturm nebes” otmenyaetsya? Kritičeskie očerki po istorii borby s religiey v SSSR, Moskova.

Dualı Şir Muhammed, (2014).Başlangıçtan Günümüze Rusya’da Din-Devlet İlişkileri, İstanbul.

- Evtuhov Catherine, (2018). Stites Richard, 1800’den itibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler, (Çev. Ahmet Cevdet Aşkın), İstanbul.
- Kirillov V.V., (2012).İstoriya Rossii, Moskova.
- Odintsov M.İ., (1994). Gosudarstvo i Tserkov v Rossii: XX v., Moskova.
- Orlov A.S., Georgiev V.A.,(2013). Georgieva N.G., Sivoxina T.A., İstoriya Rossii, Moskova.
- Stalin J. V., (1992).Diyalektik Ve Tarihi Materyalizm, Çeviren: İsmail Yarkin, İstanbul.
- Vorontsov G.V., (1983). Massoviy Ateizm: Stanovlenie i razvitie, Leningrad.

Makaleler

- Aydeniz Hüsni (2010). Engels’in materyalizmi ve din eleştirisi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:33, Erzurum s. 69.
- Babataev Abdıraşit (2018). SSCB Eğitim Sistemi ve Ateizm Propagandası, Oş Devlet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi, 25. Sayı s. 87-98.
- Ergün Oğuzhan, “Siyasî Savaş ve Güvenlik Açığı”, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadî ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi, 2018, s.7.
- Polat Salih (2000). “Din-devlet ilişkileri bakımından Sovyetler Birliği’nde Rus-Ortodoks kilisesi (1917-1941), Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı, 6, s.123.
- Tellal Erel (2001). “Mirsaid Sultan Galiyev”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi,s.107-108.
- Temir Ahmet (1976). “Türklük ve Sovyet Rusya”, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, s. 1305-1306.
- Tombak Fatma (2011). “20.Yüzyıl Sovyet Rusya’sında Din, İslamiyet ve Nüfus üzerine Bir Değerlendirme”, History Studies, International Journal of History, Volume,3/2,s. 360.

İnternet Kaynakları

- Anti-religious campaigns
<https://www.loc.gov/exhibits/archives/anti.html,file:///C:/Users/EGE/Downloads/4245653.pdf>, (Erişim tarihi: 08.05.2019)
- Vaksberg A.İ. gibel Burevestnika, Moskova, 1999, "Философский пароход"
Kaynak:<https://vikent.ru/enc/1749/> (Erişim tarihi:30.04.2019).
- D.E.Furman, Религия, атеизм и перестройка, <http://dmitriyfurman.ru/wp-content/uploads/2012/04/На-пути-к-свободе-совести.pdf>, (Erişim tarihi:31.03.2019).
- Firsov S.L. Bıla li Bezbojnaya Pyatiletka, http://www.ng.ru/ng_religii/2002-10-30/7_ussr.html, (Erişim tarihi:26.07.2019).
- <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm>, (Erişim tarihi: 26.07.2019).
- <https://birdinflight.com/ru/vdohnovenie/resursy/20180103-bezbozhnik.html>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).
- <https://i2.wp.com/little-histories.org/wp-content/uploads/2016/11/00116.jpg?ssl=1>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).
- <https://propagandahistory.ru/393/ZHurnal-Bezbozhnik-i-drugaya-antireligioznaya-propaganda-v-SSSR/>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).

- <https://birdinflight.com/ru/vdohnovenie/resursy/20180103-bezbozhnik.html>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).
- Sabiroğlu Fuzuli, "Allahsızlığın Azerbaycan' a gelişi, http://az.azvision.az/Allahsizligin_Azerbaycana_gelishi_%E2%80%9312459-xeber.html, (Erişim tarihi: 01.08.2015).
- Ülker Gürkan, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/338/3464.pdf>, (Erişim tarihi: 09.05.2019).
- Blyum A.V. "ГЛАВЛІТ", https://bigenc.ru/domestic_history/text/2362958, (Erişim tarihi: 30.04.2019)
- Konyaev Andrey, Artemev Aleksandr "Сердце бессердечного мира *Как родился и умер советский научный атеизм*", <https://lenta.ru/articles/2013/08/09/atheism/>, (Erişim tarihi: 24.07.2019).
- Владимир Иванов, Как создавался комсомол, <https://histrf.ru/biblioteka/b/kak-sozdavalsia-komsomol>, (Erişim tarihi: 29.07.2019).
- КОНСТИТУЦИЯ (ОСНОВНОЙ ЗАКОН) СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК, Утверждена Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 5 декабря 1936 года (Erişim tarihi: 29.07.2019).
- Komsomol, <https://lingvostranovedcheskiy.academic.ru/249/%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%A1%D0%9E%D0%9C%D0%9E%D0%9B> (Erişim tarihi: 09.05.2019).

Ansiklopediler

Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, (1981). s.89-90.